

Regilaul tuulte pöörises. Eesti folkloristika poliitiliste muutuste ajajärgul 20. sajandi keskel¹

Liina Saarlo

Teesid: Artikli eesmärk on jälgida regilaulu kui Eesti folkloristika paraažžanri käekäiku Eesti sovetiseerimise ajajärgul 1940.–1950. aastatel ja selle kaudu eesti folkloristide kohandumisi muutuva teaduspoliitikaga. Kuna sõjajärgset Eestit võib lugeda koloniseerituks Nõukogude Liidu poolt, tuvastatakse sotskolonialismi tunnuseid Eesti sõjajärgses folkloristikas. Vaatluse alla võetakse regilaulu muutuv positsioon ametlikus retseptisioonis ning folkloristlikel välitöödel. Kuna nõukogude ajajärku esitatakse sageli eesti rahvakultuuri õitseajana, vaadeldakse lähemalt rahvaloomingu viljelemist harrastajate ja professionaalsete kunstnike tasemel, rahvusliku vormi sotsialistliku sisuga täitmist.

Märksõnad: kolonialism, stalinism, teaduspoliitika, rahvusteadused, folkloristika, regilaulud

Siin tihti käin sel karmil sõjatalvel.

*Kui kojuigatsus mu hinge poeb,
siis leian oma osa hiigla-varasalves –
taas „Mahtra sõda“, „Vana kannelt“ loen.*

Debora Vaarandi „Lenini raamatukogus“ (Vaarandi 1948).

Artikkel on pühendatud eesti folkloristika keskse žanri – regilaulu muutuvale positsioonile sõjajärgse Eesti folkloristikas, 1940.–1950. aastatel. Olen seisukohal, et regilaulu teiseenas retseptisioonis peegelduvad Eesti folkloristide kohandumised ja kohastumised muutuvate poliitiliste olude ja ideoloogiliste nõudmistega Nõukogude okupatsiooni tingimustes. Jälgides regilaulu olukorda harrastus- ja professionaalses kultuuris, püüan vastata küsimusele, kas regilaulu rahvusliku sümbolina muutus ka rahvalikuks sümboliks. Ent kas sovetlikus kultuurisituatsioonis oli üldse võimalik ühitada rahvuslikkus kui etniline kategooria ja rahvalikkus kui sotsiaalne kategooria (vt nt Dundes 2002: 12–13, eriti 19; Ojamaa, Labi 2007: 2345–2351)?

Eesti sovetiseerimise periood 1940.–1950. aastatel on üpriski läbikirjutatud teema ajaloolaste ja kultuuriuurijate perspektiivist, käsitlusi on ilmunud nii üldisemalt Eesti kultuuri- ja hariduselu (nt Tannberg 2007, Karjahärm 2006)² kui ka spetsiifilisemalt kirjandus-, muusika- ning kunstielu kohta (Olesk 2003a, Lippus 2008 ja 2011, Kangilaski 2011). Eesti toonase

1 Artikli valmimist on toetanud Eesti Haridus- ja Teadusministeerium (IUT22-4 „Folkloor kultuurilise kommunikatsiooni protsessis: ideoloogiad ja kogukonnad“) ning Euroopa Liidu Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu Eesti-uuringute Tippkeskus.

2 Kuna siin on mõeldamatu esitada kogu Eesti sovetiseerimise bibliograafiat, nimetan üksnes neid autoreid ja käsitlusi, millele viitan ka edaspidi.

folkloristika kohta on ilmunud vähe ülevaatlikku ja kokkuvõtvat, uuritud on selle perioodi ilmekaimat nähtust, rahvaluulekogude tsenseerimist (Kulasalu 2013) ning kogumistöde eripärasid (nt Oras 2008a, b).

Neis kirjutistes on valdavad postsotsialistlikes maades tavapärased imperialismi/totalitarismi, okupatsiooni ja sovetiseerimise diskursused. Postkolonialismi teooria kasutamist Nõukogude Eesti kultuuri lahtimõtestamiseks on ärgitanud kirjandusteaduse esindajad Epp Annus (2011a, c), Tiit Hennoste (2003) ja Tiina Kirss (2001); sellega haakumisi on siiski suhteliselt napilt. Teooria kasutamist Eesti kunstiajaloo lahtimõtestamiseks on analüüsinud Jaak Kangilaski (2011), teooria mõistestikku on praktikasse rakendanud rahvatantsu-uurija Sille Kapper (2011). Igal juhul ei saa rääkida postkolonialismi teooria kasutamisest kui Eesti kultuuriloo kirjeldamise peavoolust. Küllap on õigus David Chiani Moore'il (2011), mida kinnitab ka Kangilaski, et postsotsialistlike maade „ida“ kolooniate teadlastel on raske samastada endiste Lääne-Euroopa impeeriumite „lõuna“ kolooniate elanikega, postkolonialistlike uurimuste „ohvritega“ (Kangilaski 2011: 17). Kolonialism konnoteerub tugevalt teatud maailmajagude ja kultuuritüüpidega, postkolonialistliku kriitilise diskursuse tõttu on postkolonialismi tööriistakast ideoloogiliselt nii äärmuslikult laetud, et seda on raske kasutada. Tuleb nõustuda Epp Annusega, et põhiline vastumeelsus tuleneb sotskolonisatsioonimudeli ühest põrkuvast asjaolust – sotskoloniseeritud ei tundnud end sotskoloniseerijatega võrreldes alaarenenutena, vaid pigem vastupidi (Annus 2011c: 446, 449). On vastuvõetamatu asetada end koloniseeritute, ohvrite rolli, ent ei taheta võtta oma õlule ka valge mehe koormat, kolonisaatori rolli. Ja küllap meil, postsotsialistlike riikide elanikel ongi raske eemalduda provintslisest vajadusest tuua kuuldavale oma lugu selmet tõlkida oma jutustused globaalsesse terminoloogiasse.

Stalinismiaegset Eestit käsitlevaid autoreid on manitsetud lahti laskma kannatusloo formaadist (Annus 2011a: 21–22). Kuid ka postkolonialistlikule diskursusele on omane süüdistav (alatoon, kuna kolonialismi määratletakse kuriteona – süüdistus, millest sotskolonistid on (osaliselt) maailmavaatelistel põhjustel seni pääsenud (Annus 2011b: 229). Olles teadlik, kui tundlikult tehakse vahet sovetiseerimisel ja sotskolonialismil (nt Sirk 2004: 67, Annus 2016: 3), soovin siiski vältida nii liiga emotsionaalseid kui ka kummastavaid allusioone. Seetõttu hoidun sovetliku riigiaparaadi esindajate nimetamist kolonistideks ja kasutan samaväärsetena sotskolonialismi ja sovetiseerimise mõistestikku.

Peatun hetkeks ka terminoloogial, mida on kasutatud sõjajärgsete perioodide kohta Nõukogude Eestis. Ka folkloristika seisukohast peab nõustuma ajaloolastega, et Eestis ei saa rääkida sõjajärgsest stalinismi perioodist (1944–1953), Eesti teaduse ja kultuuri sovetiseerimine toimus järkjärguliselt (nt Tannberg 2007). Ka folkloristide käsitlused enne 1949. aastat kuulusid n-ö järel-eesti perioodi,³ kui püüti jätkata tavapärasest akadeemilist kirjutust,

3 Maie Kalda sõnul kuulub see määratlus Madis Kõivule (vt Kreegipuu 2007: 357).

maitsestades seda sobivate tsitaatide ja sovetliku dialektiga. Nõukogude folkloristika meetoditega ei oldud veel tutvunud ja kohanatud. Tõeline katkestus (vrd Kõresaar 2005: 2. ptk) eesti folkloristikas tuli aastail 1950–1952, kui olime sattunud Sirje Oleski terminoloogias „laine põhja“ (Olesk 2003a).⁴ Siis vähenes järsult nii rahvaluule kogumine kui uurimine ja avaldati üksnes loosunglikke ning (enese)kriitilisi kirjutisi. Stalinistlik folkloristika lõppes 1954, enne ametlikku „sula“, mil algas akadeemiliste tekstiväljaannete ettevalmistamine ning (sellist tingitud) tõeline välitööde buum.

Sotskolonialistlikke aspekte sõjajärgse Eesti folkloristikas

Milline on siis õige meetod, on õigustatud küsimus. See on olemas. Meetodiküsimus on maailmavaateline küsimus. Ei saa midagi rajada juhuslikkusele, vaid kõik tuleb rajada kindlale alusele. See alus on marksismi-leninismi õpetus, mis näitab teed, mida mööda peab kulgema folkloristi töö minevikuliste rahvaloominguliste tõdede avastamisel.
(Laugaste 1947: 1003.)

Lugedes postkolonialismi rakendamise katseid eesti kultuuri sovetiseerimisele pühendatud kirjutistes (Annus 2011a, b, c; 2016; Kangilaski 2016; Kapper 2011) saab ainult nõustuda, et sotskolonialismi tööriistakast sobib väga hästi 20. sajandi keskpaiga eesti humanitaarse teaduspoliitilise situatsiooni lahtimõtestamiseks. Järgnevalt toon mõned punktid, keskendudes Eesti folkloristika sovetiseerimisprotsessile 1940.–1950. aastatel.

Esiteks, sotskoloniseeritud piirkondades lõhuti varasemad ühiskondlikud struktuurid ja korraldati ümber või loodi uued vastavalt impeeriumi struktuuridele (vrd Kangilaski 2011: 16). Eesti NSVs reorganiseeriti teadusasutuste struktuur Nõukogude Liidu (Nõukogude Venemaa) vastavate struktuuride eeskujul. Selle käigus lahutati rahvaluule kogumine/säilitamine, õpetamine ja uurimine. Eesti Rahva Muuseumi allüksusest Eesti Rahvaluule Arhiivist (ERA) moodustati koos Eesti Kultuuriloolise Arhiivi ja Arhiivraamatukoguga 1940. aastal Riiklik Kirjandusmuuseum (edaspidi RKM), Eesti Rahvaluule Arhiivist sai pärast sõja lõppu rahvaluule osakond (RKM RO). Muuseumi osakondade ülesandeks sai kogumine ja säilitamine, nii et nad jäid teisi teadusasutusi teenindavasse rolli. Eesti NSV Teaduste Akadeemia allasutusena loodi Keele ja Kirjanduse Instituut (KKI), mille rahvaluulesektori ülesandeks (KKI RS) sai suulise pärandi teaduslik uurimine. KKI Tallinna kolimisega 1952. aastal lahutati folkloristid oma uurimuste allikatest, mis jäid endiselt Tartusse RKM-i.⁵

4 Pean nõustuma Anu Kõlariga, et termin *kõrgstalinism* mõjub kohatult positiivse hinnanguna (Kõlar 2010: 186, allmärkus 209).

5 KKI RS algusest vt Ahven 2007: 23 jj, Tedre 1997: 201 jj.

Folkloristika kui distsipliin kaotas iseseisvuse ja liideti kirjandusega. 1947. aastal liideti Tartu Riiklikus Ülikoolis eesti kirjanduse ja rahvaluule kateedrid (TRÜ EK RK), mille ülesandeks sai (muuhulgas) eesti filoloogidele rahvaluule õpetamine. Rahvaluule ülevaateid avaldati kirjandusõpikute esimese osana, millega rahvaluule aines taandati eelkirjanduseks, kirjanduse vaegvormiks.

Teiseks toimusid teaduspoliitikas ideoloogilised protsessid, mida võib nimetada vaimu koloniseerimiseks, kreolisatsiooniks (Hennoste 2003: 92–93), ehk kokkuvõtvalt teadlaste akadeemilise vabaduse kaotamiseks. Nõukogude Eesti teadlased ei olnud oma teaduslikes valikutes vabad, kuna alati võis sattuda rünnakute alla varem avaldatud seisukohtade tõttu – olgu siis eelmise riigikorra ajal avaldatu või ka sovetiseerimisprotsessis ebasoosingusse sattunud teooriate tõttu. Nõukogude impeerium kehtestas oma võimu lisaks repressioonidele (vangistamised, küüditamised jms) ka pidevalt muutuvate nõuete ja uueneva vaenlasekujuga, tekitades koloniseeritud territooriumitel ebakindla ja usaldamatu õhkkonna. Sellega kindlustati, et koloniseeritud valisid ellujäämiseks kohastumise ja kohandumise tee, kreolisatsiooni ja mimikri (samas, 93), ja ennetati rahvuslikku vastupanu.

Lisaks ühiskondlikute struktuuride muutmisele ning rahvusliku eliidi hävitamisele on sotskolonialismi eriomaseks tunnuseks kolonialistliku diskursuse vohamine ning äärmiselt tugev koloniaalse perifeeria (vaimne) sõltuvus kolonialistlikust keskusest.

Igasugune teadus oli 1940.–1950. piiritletud marksistliku uurimismeetodiga (Hennoste 2010a, b), kõrvalekaldeid sellest loeti rahvavaenulikuks ja reeturlikuks. Marksistliku meetodi omandamine folkloristikas seisnes suuresti koloniseerijate keele – ja siinjuures mitte vene kultuurkeele, vaid sovetliku argoo – omandamises.

Eesti sõjajärgset elu mõjutasid stalinistliku impeeriumi keskuses toimunud skandaalid, parteijuhtide kõikuvad eelistused, ootamatud suunamuutused jms. 1950. aastate Eesti kultuurielu suunasid ÜK(b)P otsused eri kunstialade kohta (Otsused 1946–1948), mida arutati „kohapeal“, impeeriumi perifeerias EK(b)P pleenumitel ja siis edasi loomeliitude, uurimisasutuste ja vastavate kõrgkoolide koosolekutel. Aruteludele järgnes ümberhindamiste, (enese)kriitika ja repressioonide laine.⁶ Folkloristikale filoloogia allharuna oli „silmiavaks“ suunanäitajaks Stalini keeleteaduslike kirjutiste ilmumine (Ahven 2007: 78–79), kuid lisaks aina tihenevale tsitaadistikule ning näidetele Lenini ja Stalini rahvalaululembusest ei toonud need folkloristidele märkimisväärseid suunamuutusi. ERA-aegsed folkloristid olid repressioneeritud varakult,⁷ nüüd üritati kohaneda sovetliku keekekasutusega.

6 Nende otsuste ja tagajärgede kohta Eesti kultuurielule on kirjutatud näiteks Tiit Hennoste (2010a, b), Sirje Olesk (2003a, b), Urve Lippus (2008, 2011).

7 1945. aastal arreteeriti Tartu üliõpilaste seltsi Veljesto liikmeid süüdistatuna natsionalistlikus tegevuses, muuhulgas ERA (endistest) töötajast Herbert Tampere, Rudolf Põldmäe ja Paul Ariste. Tampere vabanes aasta hiljem, Põldmäe alles pärast 1955. aastat (Lippus 2008: 208). ERA juhataja Oskar Loorits oli põgenenud läände,

Nõukogude ja eesti folkloristide sotskolonialistlike suhteid näitlikustab eriliselt viis, kuidas nõukogude folkloristikat siinsetele folkloristidele tutvustati. Balti (või „uute“ nõukogude) vabariikide järeleaitamine nõukogude folkloristlike meetodite osas toimus üleliidulistel konverentsidel, kus põhikõnelejateks olid vene, aga ka teiste „kogenud“ vennasvabariikide folkloristid. Sealt saadi juhiseid, otseseid tsitaate ja keeleõpet uurimis- ja kogumistöö korraldamiseks. Neilt konverentsidest saadud suuniseid arutleti põhjalikult Eesti koosolekutel⁸ ning anti ülevaated ajakirjanduses (nt Laugaste 1950).

Konverentsidel tõsteti uue uurimis- ja kogumissuunana fookusesse kaasaegne nõukogude folkloor, mis sisaldas sovetliku kaanoni kohaselt klassivõitluslikku töölisfolkloori, II maailmasõjaga seotud pärimust ning kolhoosfolkloori. Rangel oli ette määratud „töötavate rahvahulkade“ kiidulaul Nõukogude juhtide ja sõjaväe, kolhoosikorra, muutunud elukorralduse suunal ja vastupidi, kohustuslik oli satiir kodanliku Eesti ja Saksa okupatsiooni tegelaste, kolhoosikorra vaenlaste, „tagurlaste“ vastu jmt.⁹ Lisaks tähelepanu nihkumisele minevikust kaasaega oli arutluse all ka termini *folkloor* hülgamine ja asendamine terminiga *rahvalooming*. Nõukogude Vene folkloristikas toimus parasjagu põlvkondade vaheline võitlus, mis väljendus konverentsidel terava arveteõiendamisenä, kus relvadena kasutati retoorilisi väljendeid „formalism“, „kosmopoliitsus“ jne. Balti riikides oli võimalik vastanduda eelnenud „kodanlik-natsionalistlikele“ uurimissuundadele (Eesti kirjanduse ajalugu 1953: 8), rõhutades folklooris väljendunud klassivõitlust ja rahvaste sõprust, mida eelmised režiimid ja folkloristid olevat rahvuse ühtsuse sildi all tendentslikult ignoreerinud. Kaasaegse folkloori ja rahvaloomingu kogumise ja uurimise peamine eesmärk koloniseeritud perifeerias oli kahtlemata elanike sovetiseerimise fikseerimine, kultuuriharrastuse kanaliseerimine sovetlikus traditsioonis aktsepteeritud suunas (vrd Kapper 2011).

Eesti folkloristid üritasid folkloori muutunud sisuga kiiresti kohaneda, nii tehtigi katseid koguda töölisfolkloori Ida-Virumaa mäetööstuspiirkondades, tudengid saadeti eriülesandega kogumispraktikale kolhoosidesse, juhendati seinalehtede koostamist, korraldati rahvalaulikutele kultuurilis-poliitilisi seminare jmt. Siiski ei saa neid üritusi pidada õnnestunuks, sest spetsiifilist folkloori leiti vähe või kirjutati ekslikult üles „vale“ materjali (Ahven 2007: 98–99, Oras 2008b: 62–63, Kulasalu 2013). Pärast Stalini surma 1953. aastal vaibus pealesunnitud huvi nõukogude folkloori vastu ja folkloristid võisid taas klassikaliste folkloori

tema nimi oli tsenseeritud nii raamatute kui käsikirjade lehtedelt. Otsestest repressioonidest pääsenud Richard Viidalepa Saksa okupatsiooni ajal kaitstud teaduslik kraad tühistati 1950. aastal.

8 Nt Eduard Pässi ettekanne Moskva üleliidulisest folkloristide konverentsist 20.–30. oktoobrini 1949; Richard Viidalepa ettekanne Nõukogude Baltikumi folkloristide konverentsilt Riias 24.–29. märtsini 1951 (ettekannete käsikirjad asuvad arhiivis ERA, EFAM; vt ka Ahven 2007: 65, 80–81).

9 Nõukogude folkloori kohta vt nt Kogumistöö juhendaja 1948; Eesti kirjanduse ajalugu 1953: 8–9, 18–24, 55–62.

rižanride kogumise ja uurimise juurde tagasi pöörduda. Folkloristid õppisid ka vanade žanride käsitlustes esile tooma „õigeid“ aspekte – eelkõige sotsiaalset ebavõrdsust kajastavat temaatikat. Uute soovitud uurimisteemadena kerkisid esile Friedrich Reinhold Kreutzwaldi (1803–1882) elu ja looming, rahvuseeposega „Kalevipoeg“ seotud vägilasmuistendid ning eesti ja vene rahva (rõhutatult positiivsete) suhetega seonduv (nt Ahven 2007: 162, 175).

Stalinismi laine põhjas ei toimunud mitte ainult folkloori mõiste täitmine uue sisuga, vaid ka folkloori kogumise vormi uuendamine. Eesti rahvaluulekogumise algusest peale 19. sajandil olid välitööd toimunud üksi või kahekesi retkel käies, keskendudes tihtipeale ühele kindlale teemale. Sellises vormis kogusid rahvaluulet nii elukutselised folkloristid kui ka tudengid-stipendiaadid veel sõjajärgsel aastakümnel. 1950. aastatel toimus uue nõukoguliku välitööde vormi introductseerimine eesti rahvusteadustesse – pidulikult ekspeditsioonideks nimetatud välitööd viidi läbi (ideaalis) suure osavõtjate hulgaga, mitme eriala ja/või institutsiooni esindajatega, peamiselt mõnes maapiirkonnas. Kogumistöö oli „frontaalne“ – erisuguste uurijahuvidega folkloristide ja naaberteaduste esindajate (muusikud, dialektoloogid, etnograafid) kaasamine tagas selle, et kogudes hõlmati peaaegu kogu piirkonna suuline pärimus, paljud rahvaluule žanrid ja teemad. Välitööde selline vorm eeldas põhjalikke ettevalmistustöid ning pikaajalisi järeltöid materjalide korraldamisel ja arhiveerimisel (Oras 2008b: 64 jj). Ekspeditsioonide töökorraldus (salvestustehnika, liikumisvahendid, olme) institutsionaliseeris ja intensiivistas folkloori jäädvustamist ning formaliseeris folkloristide ja informantide suhteid.

Ekspeditsiooni nimetuse kasutamises oli sovetlikule maailmakäsitlusele omast optimismi, uudismaade ja maardlate hõlvamise poeetikat. Rahvaluule kogumine oli kui teadmiste n-õ tühjendav ammutamine maapiirkondades – millele viitab ka kasutusse võetud termin *frontaalne kogumine*. Muutus välitööde vormis sai alguse 1948. aastal kirjandusmuuseumis toimunud asutustevahelistel konverentsidel, kus osalesid lisaks folkloristidele ka murdeuurijad ja etnograafid.¹⁰ Lisaks uurimisteemade uuendamisele (nõukogude folkloor) algatati ka asutuste- ja erialadevahelised suurejoonelised ühisekspeditsioonid (Oras 2008b: 60–62). Kas ekspeditsioonide omaksvõttu võiks pidada folkloristide kaitsekohastumuslikuks käitumiseks, mimikriks (vrd Hennoste 2003: 93)? On ilmne, et rahvaluule intensiivne kogumine ei sobinud kõikide folkloristide väljakujunenud töömeetoditega, see tekitas konflikte nii folkloristi-informandi kui ka folkloristide omavahelistes suhetes. Ometi võeti ekspeditsioonivorm suhteliselt entusiastlikult vastu ning selline välitööde korraldus jäi Eesti folkloristikas valdavaks kuni 20. sajandi lõpuni. Ekspeditsioonivorm muutis rahvaluulekogumise

¹⁰ Muuseumialaste teaduslike konverentside „Teadusliku uurimismaterjali kogumistöö probleeme ENSV TA Ühiskonnateaduste Osakonna asutistes“ (28.–29. veebruaril) ning „Teadusliku uurimismaterjali korraldamistöö probleeme ENSV TA Ühiskonnateaduste Osakonna asutistes“ (16.–17. oktoobril) ettekannete käsikirjalised tekstid ja vastuvõetud otsuste protokollid asuvad Eesti Kirjandusmuuseumi arhiivis.

vähemalt formaalselt „teaduslikumaks“, tõstes nii folkloristide kui folkloori imagoloogilist väärtust. Tegemist polnud enam üksnes „vananaiste lora“ jahtivate päevavarastega, vaid teaduslikuks analüüsiks materjali koguvate teadlastega. Folkloristid nägid kogumise frontaalsuses ja intensiivistamises vahendit traditsioonist kadunud vanemate pärimusevormide, eriti regilaulude päästekogumiseks.

Regilaul on olnud eriliselt esiletõstetud žanr Eesti rahvaluule kogumise ajaloo algusest peale, olles õigupoolest üks sambaid, millele rahvus 19. sajandil üles ehitati (vt Särg 2012: 80–84; Ojamaa, Labi 2007). Juba toona oli regilaulu tähendus ambivalentne: kirjameestelt suure sümbolväärtuse saanud poeetiline žanr polnud „rahva“ hulgas soositud, kuna ei vastanud kirjakultuuri omandanud maarahva, liiatigi linnastunud eestlaste muusikalisel ega kirjanduslikule maitsele. Nii oli ka 20. sajandi alguses, mil regilaulu üritati sobitada kirjaliku kultuuri maitsele vastavaks (vt Saarlo 2003, 2006; Särg 2002). Siiski on regilaulutraditsioon inspireerinud üsnagi suurt osa kõrgkultuuri esindajaist.

Järgnevalt jälgin lähemalt regilaulu käekäiku 1940.–1950. aastatel: ametlikku retseptiooni rahvaluuleülevaadetes, positsiooni folkloristlike välitööde objektina, rahvakultuuris ning professionaalses kultuuris. Üritan vastata küsimusele, kas regilaul kui rahvuslikus kultuuris eriseisundis olev žanr säilitas oma positsiooni sovetlikus rahvakultuuri hierarhias.

Regilaulu positsioon ametlikus kirjanduses

Paljudes lauludes korratakse mõtet, et talurahva vaesusest ja viletsusest võrsub mõisnike jõukas ja küllane elu. See veendumus oli aluseks kibedale klassivõitlusele mõisa ja küla vahel. [---] Revolutsiooniline mõte ei tõuse siin veel üleskutseks, vaid jääb sooviks, taotluseks, mida tuleks teha, kui „oleks minu olemine“.
(Eesti kirjanduse ajalugu 1957: 78–79.)

Eesti teaduspoliitikas asuti nõukogude võimu kehtestama ka laiemale avalikkusele nähtavalt, avaldades programmilisi artikleid ajakirjanduses. Eesti folkloristikas sattus uue teaduspoliitika tutvustajaks Eduard Laugaste, kes täitis pärast sõda mitmeid juhtivaid rolle rahvaluule õpetamisel ja uurimisel TRÜs ning KKIIs.¹¹ Tema ülesandeks sai seetõttu ka uute uurimisülesannete tutvustamine üldsusele.

11 Eduard Laugaste töötas 1930.–1940. aastatel mitmesugustes seltsides ning kooliõpetajana. Aastast 1944 töötas TRÜs rahvaluule (aastast 1946 eesti kirjanduse ja rahvaluule) kateedris, täites mh dotsendi, kateedri juhataja, dekaani jm ülesandeid. Alates TA KKI rahvaluulesektori loomisest 1947 kuni instituudi Tallinnasse kolimiseni 1952 oli sektori juhataja. Kuni karjääri lõpuni 1991. aastal täitis mitmesuguseid juhtivaid positsioone folkloristika institutsioonides, nagu TRÜ eesti kirjanduse ja rahvaluule kateedri professor, „Vana kandle“ toimetuskolleegiumi esimees, KKI rahvaluulesektori nn temaatilise uurimisrühma juht jms (Album Academicum Universitatis Tartuensis 1918–1944, Ahven 2007, Tedre 1997).

1946. aastal ilmunud artiklis „Eesti rahvalaulude uurimise metodoloogilisi lähtekohti“ käsitleb Laugaste regilaulu-uurimise seniseid puudusi, kasutades sovetlikku retoorikat ja ajastukohaseid tsitaate. Silbistatiline uurimus ja ajaloolis-geograafiline meetod „formalismina“ ning „kasutuna klassivõitluslike teemade mõistmiseks“ kõlavad järgnevatel aastatel valitsenud kõnepruugi tasase ettevalmistava kõmana (Laugaste 1946a).¹² Siiski peab märkima, et eelnevale folkloristikale vastanduv kriitika oli vähemalt esialgu sissemurdmine lahtisest uksest, kuna artiklis ning samal aastal ilmunud rahvaluule ülevaates (Laugaste 1946b) püstitatud ülesanded – konteksti arvestamine jms – olid juba Looritsa ja Tampere sõjaeelsetes käsitlustes tõstatatud. Nii võibki tõdeda, et ka folkloristikas valitses esialgu järel-eesti õhustik, väljakujunenud seisukohti üritati kohandada uutele nõuetele vastavaks.

Võimu ja ideoloogia ülemineku kindlustamiseks teaduses asuti riigikorra muutudes kõikide distsipliinide ajalugusid ning aineülevaateid kiirkorras ümber kirjutama. Nii ka folkloristika ülevaadet, mis ilmus toonaste üleliiduliste eeskujude kohaselt kirjanduse ajaloo esimese osana.¹³ Õpikute uute versioonide ilmumise sagedus näitlikustab teaduspoliitikas toimunud pidevaid muutusi ja ümberhindamisi.

1946. aastal trükitud Laugaste „Eesti rahvaluule ülevaade“ sisaldas sovetlikku retoorikat klassivõitlusest ning kohustuslikke peatükke marksismi klassikute ja nõukogude kirjanduse seisukohtadest. Kuid hinnang eelnenud folkloristide tööle jäi positiivseks, üldrahvaliku rahvaluulekogumise eestvõtjat Jakob Hurta nimetati „geniaalseks algatajaks“ ning Matthias Johann Eisenit „tema töö energiliseks jätkajaks“.

Stalinismi kõrgajal KKI folkloristide¹⁴ kirjutatud, 1953. aastal ilmunud rahvaluuleülevaade lähtus juba „ümberrahvustamise“ ja „paljastamise“ seisukohtadest, asudes innukalt eelnenud rahvaluuleteadust kritiseerima. Hurdale ja Eisenile, samuti järgnevatel aastatel – „Oktoobrirevolutsiooni eelse perioodi ja kodanliku diktatuuri aja“ rahvaluulekogujatele heidetud ette „vanavara“ ja feodalismiaegse materjalide tendentslikku eeliskogumist ja „kaasaegse töölisfolkloori“ ignoreerimist rahvusliku ühtsuse sildi all. Abstraktsemate süüdistuste kõrval, nagu „lahtikisutus ühiskondlik-majandusliku elu arengust ning tegelikust elust“ ja rahvaluule sisu ja olemuse „ebaõige avamine“, avaldati suisa valet – rahvaluulesse ei olevat suhtutud kui rahvusliku kultuuri alusesse (Eesti kirjanduse ajalugu 1953: 8). Õpiku

12 Mõnevõrra irooniline on, et just Laugaste kaitses 1972. aastal oma doktoriväitekirja äärmiselt „formalistlikul“ teemal: „Sõnaalguline ja sisealliteratsioon eesti rahvalauludes. Eesti rahvalaulu struktuur ja kujundid. I“ (ilmus 1969).

13 Peab muidugi tõdeda, et Eesti Vabariigis ei olnud ülevaatliliku rahvaluuleõpikut ilmunudki.

14 Õpiku esimese, rahvaluule osa peatükkide autorid olid Vaina Mälk, Loreida Raudsep, Ülo Tedre, Amanda Traat ja Richard Viidalepp, toimetaja Endel Sõgel.

teravad arvustused avaldati küll juba Stalini surma järel,¹⁵ kuid retoorika ja hinnangud möödunud folkloristikale ei muutunud. Kritiseerijate relvad pärinesid ajastu retoorika arsenalist: antimarksistlik, vulgariseeriv, kodanliku kirjandusajaloo eeskujuga jmt (vt Sögel 1954: 1374) – samast, millest ülevaate autorite omadki (vt Hennoste 2010b: 144). Et jagelemisele ei järgnenud asjaosaliste represseerimist, näitab juba aegade mahenemist. Tagantjärele on mööndud, et enamik õpiku autoritest olid noored ja kogenematud ega tundnud õieti rahvaluulematerjali (Tedre 1997: 204), mistõttu lasid end hõlpsasti ideoloogilisel voolul kanda.

Õpik kirjutati ümber ja avaldati uuesti 1957. aastal täiendatud kujul, hinnangud muutusid pisut mahedamaks, kuid jäid sisult samaks – eelnev rahvaluulekogumine ning -uurimine hinnati tendentslikuks ja liigselt minevikku suunatuks, seega nurjunuks. Siiski, juba samal aastal ilmusid Hurda surma-aastapäeva ning Eiseni sünniaastapäevaga seoses nende tegevust tunnustavad kirjutised (nt Laugaste 1957a, b).

Toonasest žanrihierarhiast saab aimu nende samade õpikute aineülevaadetest, kus kõigepealt tutvustatakse rahvalaule, ja neist esimesena regilaulu. Selline ainekäsitlus on ajaloolise taustaga, kuna poeetiliselt organiseeritud tekste on alati koteeritud kõrgemalt kui proosažanre. Nii on see olnud ka Eesti folkloristikas, juba Hurt esitas oma 1888. aasta kogumisüleskutses just regilaulud esimesena vanavara loendis (vt Hurt 1888). 1950. aastate rahvaluule ülevaadetes annaks regilaulu asend ning käsitlemise mahukus justkui tunnistust žanri jätkuvast väärtustamisest, esiletõstetusest. Kuid need ülevaadet eristuvad regilaulude temaatilise esituse poolest – kõige suurem lehekülgede arv ja tähelepanu on pühendatud sotsiaalseid vastuolusid ning klassivõitlust kajastavatele lauludele, eriti 1953. aasta õpikus. Säärane prioriteetide seadmine tuleneb toonasest arusaamast laulude ajaloolise arengu loogikast, ja kui nii võib öelda, siis kulminatsioonini – revolutsioonilauludeni – jõutaksegi peatüki lõpus (vt Eesti kirjanduse ajalugu 1953: ptk III ja 1957: ptk II). Regilaulu sisu käsitletakse äärmiselt tendentslikult, tõstes sellest esile vaid üht osa – ja mitte keskset. Eesti regilaulutraditsioon kajastab esmajoones naiste, eriti noorte abiellumisealiste tütarlaste eluilmast. Sellelaadsest temaatikast – suhted omavahel ja vastassooga, laulmise rõõm, loodustlühüriga jms – on toonastes ülevaadetes mööda mindud. Seega peab tõdema, et 1950. aastate rahvaluule aineülevaadete ülesehitus järgis küll kaanonit (laulud – jutud – lühivormid ning regilaul – riimiline laul – kaasaegne laul), kuid see ei kajasta ajakohaseid väärtushinnanguid. Toona ei olnud hinnatud mitte regilaul kui selline; ignoreerides regilaulu olemust nähakse regivärsis üksnes rahvalikku vormi, milles on edastatud sobiva maailmavaatega sõnumit.

15 Rahvaluuleülevaate kritiseerimisega alustas kohe selle ilmumise järel TRÜ Üliõpilaste Teadusliku Ühingu kirjandusring (Tedre 1997: 204). Arvustusi ilmus ajakirjanduses, kaalukam osa neist Loomingu veergudel toimetuse algatatud diskussioonis. Toimetuse kokkuvõtet arutlusele vt Looming 1954.

Kümnendi lõpul ilmus kogenud folkloristi Richard Viidalepa juhtimisel valminud „Eesti rahvaluule ülevaade“ (Viidalepp jt 1959), KKI folkloristide kollektiivse ja aastatepikkuse töö vili. Väljaanne on juba tunduvalt asjakohasema ülesehitusega ega ole põhiosas žanriliselt ega temaatiliselt kaldu. Kuigi kirjutised sisaldavad ajastuomast külluslikku tsitaadi- ja retoorikavaramut, on sovetlik kõnepruuk tunduvalt vaiginenud. Ülevaate arvustuses märgib Udo Kolk mõnetise tasakaalutusena rahvalaulude osa suurust võrreldes rahvaprosaga, samas kiidab laulu stiilide ja poeetika ülevaadet ning eriti rahvalaulikute peatükki (Kolk 1961).¹⁶ Tema kriitika alla langeb kaasaegse laulutraditsiooni peatükk, kus segunevat arusaamatult kirjandus, autorilooming ja rahvaluule ning tuuakse asjatult esile teatud teemasid. Selles kriitikas kajavad samad küsimused, mis kaasaegse folkloori propageerimise aruteludes 1940. aastate lõpul tõstatati ning mis polnud lahendust saanud. Küllap oli kätte jõudnud aeg kokkuvõtva hinnangu andmiseks „nõukogude folkloori“ olemusele üldisemalt. Viidalepa ja kolleegide väljaanne jäi paarikümneks aastaks ainukeseks terviklikuks ja ülevaatlikuks rahvaluule ja regilaulutraditsiooni käsitluseks. Kuid regilaulu uurimises puhusid juba uued tuuled ja kasvas uus uurijapõlvkond – Udo Kolk, Ottilie Niinemets (Kõiva), Ingrid Ruus (Rüütel) ja Ülo Tedre.

Regilaulude kogumise võimalusi

Kuuleme, et kevadel on surnud laulik Tiiu Kiigajaan (1863–1950), kes on üht-teist enne surma loonud veel. Kultuurharidusinstruktori sõnade kohaselt ei kõlbavat see nõukogude ühiskonda.

Me ei lase end eksitada sellest asjatundmatust hinnangust ja Sinaida Saare käest õnnestub meil saada mõned küllaltki õnnestunud improvisatsioonide tekstid. Heldur Niidu Kihnu kogumispäevik 1950. aastast (Niit 1950: 125/6).

Regilaulude kogumine ja väljaandmine on olnud 19. sajandist saati üks tähtsamaid eesti rahvusliku identiteedi ehitamise aluskive. Jakob Hurda plaan oli üle-eestilise kampaania abil kogutud pärimus rahvale tagasi anda teaduslike väljaannetena. Tema algatatud akadeemilise sarja nimi – „Monumenta Estoniae Antiquae“ – osutab väärtustele, mida omistati kogutavale „vanavarale“. Sarja esimene, regilaulude seeria „Vana kannel“ viitab omakorda regilaulude tähtsusele omaaegses folkloorižanride hierarhias. Regilaulude kogumise eesmärgid on kokkuvõtvalt olnud: 1) eestlastele (kui rahvusele) ajaloo konstrueerimine; 2) traditsiooni kadumisest päästmine; 3) allikate andmine rahvusliku kõrgkultuuri loomiseks.¹⁷ 20. sajandi keskel oli regilaulude kogumine seotud kahe viimase eesmärgiga.

¹⁶ See kiitus oli otseselt seotud toonase huviga rahvalaulude varieerumise ning laulikute vastu, vt ka allmärkus 24.

¹⁷ Regilaulude kui žanri ning rahvaluule kogumise väärtustamisest on samuti hulgaliselt kirjutatud, vt nt

Prioriteetide muutus folkloristikas, pööre „nõukogude folkloori“ otsingute suunas peatas 1949. aastal „Vana kandle“ ettevalmistustööd (Tampere 1965: 103). RKM RO toonastest tööplaanidest ja aruannetest on näha, et regilaulude kopeerimine ja laulutekstide tüpologiseerimine on arhiivimaterjalide korraldamise plaanidest nihkunud tahapoole või päris väljagi.¹⁸

Klassikaliste folkloorižanride marginaliseerimine tõi aastail 1950–1952 katkestuse Eesti rahvaluulekogumises, mis on ilmekalt näha toonaste välitööde ja päevikute loenditest (vt nt Tamm 2002: 237–239, Remmel 1997). Tollest ajast on üsna vähe üleskirjutusi, kogumipäevikuid väga napilt. 1948. aastal ilmunud vihikus „Kogumistöö juhendaja rahvaluule alal“ olid kogutava ainelike loendi eesotsas küll endiselt vanad rahvaluule žanrid, kuid enamik peatükke oli pühendatud uutele pärimusliikidele: töölisfolkloorile, revolutsiooni- ja „Suure isamaasõja“ pärimusele, tänapäeva elu peegeldavale rahvaluulele jmt. Kuigi katkestuseeelsed ekspeditsioonid toimusid veel n-ö klassikalistes rahvaluulepiirkondades, esitati avalikkusele nõukogude folkloori temaatikat kogumistöö ülevaadete lõpus huvitava ja tähtsa lisandina (Viidalepp 1949). 1950. ja 1951. aastal jäädvustatigi eelkõige nn nõukogude folkloori: tudengid Kesk-Eesti kolhoosides, Richard Viidalepp Tartu ümbruse kolhoosides, Hilda Nõu mäetööstusasulates Ida-Virumaal. Siiski, tugevama regilaulutraditsiooniga aladel toimunud tudengite kogumispraktikatel (näiteks Tõstamaal, Kihnus, Mustjalas) oli kolhoosides toimuva isetegevuse ja rahvaloomingu küsitlemine vaid raamistikuks, põhiline tähelepanu oli pööratud vanade pulmalaulikute otsimisele ja küsitlemisele.¹⁹

Folkloristika prioriteetide normaliseerudes pöördus Eesti Riiklik Kirjastus 1954. aastal kirjandusmuuseumi poole ettepanekuga koostada monumentaalseid rahvaluuleväljaandeid. Asjaomaste institutsioonide (kirjandusmuuseumi, TRÜ kirjanduse ja rahvaluule kateedri ning KKI) folkloristide arutelude tulemusena otsustati, et uute teaduslike väljaannete koostamiseks on vaja teha täiendavaid välitöid – koguda lisaandmeid regilaulude esitajate ja kogujate kohta, helisalvestada regilaule meloodiate ning esituse üksikasjade jäädvustamiseks jmt. Seega algasid regilaulude teadusliku publitseerimise ettevalmistustööd regilauludele pühendatud ekspeditsioonide sarjadega (vt nt Saarlo 2017).

Sõjajärgsed aastakümned oli selline aeg, kus regilaulude kogumise võimalus võis tunda äärmiselt ebatõenäolisena. Sõjategevuse, metsavendade võitluse, küüditamise, sundkollektiviseerimise ning külade tühjenemise tagajärgedega silmitsi seisev maaelanikkond

Mirov 2002, Oras 2008a, Saarlo 2003, Sarv 2002.

18 RKM RO tööplaanid ja aruanded asuvad EKMi arhiivis ning ERA käsikirjakogu seerias EFAM.

19 Vrd nt tudengite välitööpraktika päevikuid 1950. aasta suvest: Ellen Niit Tõstamaa ja Kihnu välitöödelt (Niit 1950) ning Loreida Raudsep Märjamaa välitöödelt (Raudsep 1950). Toonased välitööpäevikud on arhiveeritud ERA käsikirjakogu seeriatas EKRK, KKI ning RKM ja on kõik kättesaadavad kirjandusmuuseumi failirepositooriumi KIVIKE kaudu.

tundub vähemalt tagantjärele üsna ebatõenäoline keskkond regilaulude püsimiseks. Tegelikult olidki regilaulud taandunud aktiivsest repertuaarist mälestustesse üle kogu Eesti, mõne erandliku alaga. Siiski just 1940.–1960. aastatel püüdsid Eesti folkloristid intensiivselt regilaule koguda – selle tunnistuseks on ekspeditsioonide seeriad, nn päästeekspeditsioonid mitmetele laulualadele (vt Oras 2008b: 64 jj).

Esimesed ühisekspeditsioonid Eesti folkloristlike välitööde ajaloos toimusidki kõige kauem püsinud regilaulutraditsiooniga piirkondadesse, Setumaale ja Kihnu saarele 1948. ja 1949. aastal. Neis piirkondades oli regilaulude jäädvustamine juba traditsioon, jätkati ka stalinismi laine põhjas. Kuna seal polnud regilaulutraditsioon (veel päris) katkenud, oli võimalik jäädvustada temaatilisi uuendusi, poliitilistel teemadel regivärsivormilisi laule (vt allpool). Kihnu välitööd jätkusid 1950. aastatel tudengite iga-aastase kogumispraktikana,²⁰ mis tipnes Kihnu pulmatraditsioonide filmimisega.²¹ Ka Setumaa sai järgnevatel kümnenditel tudengite püsivaks kogumispiirkonnaks.

RKM folkloristid jätkasid tavapäraselt rahvaluulekogumist juba enne Stalini surma. 1952. aasta juulis Herbert Tampere eestvõttel toimunud Röpina-Setu ekspeditsioonil osales lisaks RKM RO folkloristidele (Selma Lätt, Olga Jõgever, Hilda Nõu ja Salme Lõhmus) Anatoli Garšnek Tallinna Riiklikust Konservatooriumist. Tampere taastas nii mõnelgi moel kirjandusmuuseumi naastes²² ERA-aegseid traditsioone. Nii olid stalinismi laine põhjas toimunud välitööde sisu ja meetodid tavapärased – külastati varem juhataatud laulikuid, kes laulsid vanu (ja uusi) laule, vaadeldi pulmakombeid jne.

1952. aasta ekspeditsioon on näide osavast sobitumisest end kehtestada sooviva võõra ideoloogiaga, kohanemisest nõukogude folkloristika prioriteetidega. Ühelt poolt oli surve kasutada frontaalset kogumismeetodit ja interdistsiplinaarset koostööd ning pöörata kogumisel tähelepanu eesti-vene suhetele ning tänapäevastele teemadele. Eesti folkloristid lahendasid interdistsiplinaarsuse juba sajandialguse tavaga kaasata rahvalaulude kogumisel noodistajatena muusikuid. Hilda Nõu jäi Röpina alevisse paberivabriku tööliste pärimust koguma ning Garšnek käis keeleoskajamate folkloristidega vene külaes laule fonografeerimas. Ja loomulikult jäädvustati mõnevõrra kolhoosi olustikku ning uuemaid laule kaas-aegsetel teemadel.²³ Kuid põhiline „saak“ oli siiski klassikaline rahvaluule.

20 Kihnu välitööpraktika tuntumaid osalejaid on Heldur Niit, Eno Raud ja Ellen Niit juulis 1950 ning tulevastest folkloristidest Ottiie Niinemägi (Kõiva) alatest 1952. aastast ning Ingrid Ruus (Rüütel) 1955. aastast.

21 Tartu Riikliku Ülikooli Kinokabineti film „Kihnu saare pulmakombestik“, 1956. a. Teaduslik juhendaja E. Laugaste, režissöör-operaator V. Levitski, helioperaator H. Vahtel, montaaž L. Rosental, operaatori abi J. Mikk.

22 Endine ERA ametnik Herbert Tampere töötas 1944–1952 Tallinna Riiklikus Konservatooriumis. Sealt vallandatuna võeti ta kohe tööle kirjandusmuuseumi, kus sai peatselt RO juhatajaks, vt Hiiemäe 2009: 432–433.

23 Siin artiklis jääb kajastamata ekspeditsioonide piirkonna valik – segarahvastusega ala Peipsi ääres –,

Räpina ekspeditsioonile järgnesid seeriatena ekspeditsioonid tugevatesse regilaulupiirkondadesse, näiteks Kodaverre (1954–1955), Saaremaale (alates 1956) ning Võrumaale (alates 1957). RKM RO ekspeditsioonidel oli Tampere uurijahuvide tõttu esiplaanil regilaulude jäädvustamine.²⁴ Ka tuli ROsse tööle noori rahvalaulu-uurijaid – Ottilie Niinemäe (Kõiva) ja Ingrid Ruus (Rüütel). Just 1950. aastatel sai alguse regilaulude intensiivne kogumine, ekspeditsioonisarjade abil püüti leida üles kõik piirkonna laulikud ja jäädvustada võimalikult ammendavalt nende repertuaar.

TRÜ EKRK tudengid läbisid oma välitööpraktikat lisaks Kihnule ka Haljalas – dotsent Eduard Laugaste huviks olnud regilaulupiirkonnas. Formaalset kogusid regilaulupiirkonnas (Alutaguse) ka KKI folkloristid, kuid KKI RS juhi Viidalepa põhiohk oli siiski kohapärimusel (vt Saarlo 2017). KKI folkloristid ei tegele nüüd päästekogumise ega lünkade täitmisega, vaid olid eelkõige hõivatud „poliitilise tellimusega“ (vene-eesti sidemete ja Kalevipoja temaatika) ning rahvaluule ülevaadete kirjutamisega (Tedre 1997: 202–204).

Regilaul nõukogude rahvakultuuris

[---]

*No tennä õks ma suurt Stalinat,
perüs riigi peremiist.
Kia jõudsõ õks sõa lõpõtõlla^a,
kurva elo kostutõlla^a.
Kiä tõi õks ilmä hüä elo
Kogone kulda päävä!*

[---]

Anne Vabarna, „Moskva pidupäevaks“ (Vabarn 1948: 390).

1940. aastate lõpul Moskvast prioriteediks tõstetud kaasaegse nõukogude folkloori hulka loeti muusikalisest folkloorist poliitilise ja klassivõitlusliku sisuga tööliste laulud, „Suure isamaasõja“ aegsed sõdurite laulud, satiirilised laulud eelmise riigikorra ja Saksa okupatsiooni tegelaste, kolhoosikorra vaenlaste, tööpõlgurite jms vastu. Paradigmade muutusest annab tähelepanukõitvalt märku võitlus termini *folkloor* hülgamise ja termini *rahvalooming* (народное творчество) kasutamise nimel. Selle põhjuseks oli ühelt poolt lihtrahva (tööraha

mis tulenes kohustusest uurida eesti-vene suhteid. 1950. aastatel toimusid seetõttu ekspeditsioonide sarjad Alutagusel, Kodaveres ja Setus (vt Saarlo 2017).

24 Kogumine oli siiski igas mõttes frontaalne, kuna jutu-uurijate (Selma Läht, Erna Normann ja Ellen Veskimäe (Liiv)) huvidest lähtuvalt jäädvustati ka proosapärimust.

kui eelistatud klassi) prioriseerimine – loomingulisus ei ole kõrgintelligentsi privileeg, vaid ka laiadele töötava rahva massidele omane. Ja teiseks märkis see termin folklooriprotsessi tähenduse muutumist – see ei ole mitte üksnes reprodutseerimine, vaid loominguline protsess, mille käigus tekste loovalt kasutatakse.

Rahvaloomingu rõhutamise positiivne tulem oli 1950. aastate teisel poolel alanud laulute ja improvisatsiooni uurimispuhang noores regilaulu-uurijate põlvkonnas.²⁵ Kuid stalinismi laine põhjas tähendas see folkloristidele kohustust tegeleda kaasaegse „folklooriprotsessiga“. Selle absurdsemateks tahkudeks oli muuhulgas ka kohustus kontrollida kolhooside ja käitiste seinalehtede täitmist, juhendada harrastusluuletajaid ja rahvalaulikuid (nii poliitiliselt kui kunstiliselt), osaleda isetegevuslaste ülevaatusel jmt (vt nt Viidalepp 1951). Peatumata siinkohal pikemalt harrastuskultuuri teemadel, on ilmselge, et rõhuasetus taidlusele ja selle hooldusele toob ilmsiks sovetliku kolonisatsiooni valgustusliku enesekuvandi ühelt poolt ja teisalt vajaduse koloniseeritud ideoloogiliselt kontrollida (vt nt Kulbok-Lattik 2016).

Üks huvitavaid rahvaloomingu vorme toona oli regivärsivormis improvisatsioon kaas-aegsetel teemadel – nn leelo. On selge, et kogu toonane rahva- ja harrastusluule pidanuks tekkima lõppriimilises vormis. Humoorikad ja ühiskonnakriitilised rahvalaulud (ümberkülaulud jms) olid eesti (meeste)laulu traditsioonis täiesti eksisteerivad ja funktsionaalsed nähtused (vt nt Tedre 2003) ning folkloristide seas tuntud ja hinnatud.²⁶ Setu ja Kihnu ekspeditsioonidel, juhuslikult ka mujalt, said folkloristid jäädvustada lisaks lõppriimilisele rahva uudisloomingule ka regivärsivormis laule, mille sisuks oli kolhoosielu kiitus, tööpõlgurite laitus, nõukogude juhtide ülistamine jms külakroonikalik temaatika. Et tegemist oli erilise, traditsioonivälise žanriga, näitab selle nimetamine leeloks – seda olenemata üleskirjutamise kohast.²⁷

Regivärsilistest improvisatsioonidest ehk „regilaululisest juhuluulest“ on kirjutanud Madis Arukask, pidades seda täitsa loomulikuks elava traditsiooni osaks (Arukask 2003: 151–157). Eriti Setu traditsioonis pole mitmesugustes situatsioonides traditsioonilist vormelikku keelt ja improviseerimist kasutatav „pöördumislule“ midagi ebaharilikku. Juba 20. sajandi alguses kasutas Anne Vabarna regivärsivormis improvisatsioone folkloristide ja ministrite jmt poole pöördumiseks. Arukask näeb selles kogukonnast väljapoole suunatud

25 Näiteks Otilie Niinemägi (Kõiva) uurimused Kihnu laulikute ning Udo Kolgi uurimused regilaulu vormelitest ja variaablusest (Kõiva 1964, Kolk 2013).

26 Regilaulude kogumise algusajal ei hinnatud uuemat, lõppriimilist rahvalaulu, kuid 20. sajandil on seda aktuaalsuse ja vitaalsuse tõttu isegi kohati eelistatud regilaulu arhailisele monotoonsusele ja lüürilisusele (Särg 2012: 85 jj, Oras 2017).

27 *Regilaul* eesti vanema laulutraditsiooni tähisena on muidugi folkloristlik termin, rahvapärased terminid vanema laulutraditsiooni kohta on murdealati erinevad. *leelo* on siiski Setumaa ainumane termin ja traditsioon.

pöördumisžanris setu ühiskonna moderniseerumist (sammas, 152). Igal juhul näitab ka nõukogudeaegsete regilauluvormiliste improvisatsioonide rohkus setu laulikute silmatorkavat kohanemisvõimet hetkeolukorra ja kontekstiga (sammas, 156). Hoopis teistsugused on Kihnu ja Rapla rahvakunstiüritustel jäädvustatud laulutekstid. Tegemist on ilmselgelt regilaulukeelde „tõlgitud“ tekstidega, kus nn kalevipojastiil vaheldub lõppriimilise värsivormiga. Mõningase regilauluelementide (alliteratsiooni ja parallelismi) esinemise kõrval jääb vajaka traditsioonilisest vormelkeelest, regilaulule kui suulisele kultuurile olemuslikust tunnusest. Sellistena on need tekstid väga lähedased tänapäevasele omaloomingulisele regivärsivormis juhuluulele (vt nt Labi 2010, 2011).

Kuigi selliste laulude kogus saigi olla väga väike, said folkloristid raporteerida oma õnnestumisest üleliidulistel konverentsidel (vt nt Päss 1949) ning kirjutada peatükke rahvaluule ülevaadetesse. Kuid miks pöörati erilist tähelepanu just regivärsivormilisele kaasaegsele rahvaloomingule?

Regivärsivormi kasutamise populariseerimise peapõhjuseid on kindlasti eeposte temaatika fookusesse tõusmine nõukogude folkloristikas. Sada aastat „Kalevala“ ilmumisest 1949. aastal, Kreutzwaldi sünniaastapäev ning rahvuseepose „Kalevipoeg“ juubeliks valmistumine ärgitasid „Kalevipoja“ tõlkimist ning kommenteeritud ja täiendatud uustrükke (Ahven 2007: 80), mistõttu eeposest sai aastaiks keskne folkloristide huviobjekt.²⁸ Nagu Nigol Andresen väljendus, nähti „Kalevalas“ „karjala rahva suurt kollektiivset eepost“ (Andresen 1949: 353). Just kollektiivne looming, rahvapärasus ja demokraatlik vaim olid esiletõstetud märksõnad, mis vastasid nõukogude rahvalikkuse ideele (sammas, 353–355).

„Kalevala“ loonud laulikute järeltulijate uudislooming „uuest tehnilisest kultuurist, Leninist ja Stalinist, kelle juhtimisel karjala rahvas on oma kaotsiläinud Sammo leidnud“ (sammas, 358) innustas kindlasti ka eesti folkloriste just Setumaalt ja Kihnust, elava regilaulutraditsiooniga laulualadelt „kaasaegset folkloori“ otsima. Aastakümnete järel ei saa välis- tada ka toonaste folkloristide tegelikku teaduslikku huvi elava folklooriprotsessi vastu (nt Oras 2008b: 63–64), kuid ühtlasi andis loodetav uudislooming põhjenduse jätkata regilaulude kogumist ka stalinistliku laine põhjas.

Regilaulu teed professionaalsesse nõukogude kultuuri

„[---] mõned heliloojad suhtuvad pealiskaudselt rahvamuusika tohutuile kunstirikkustele. Nähtavasti nad ei taipa, et rahvaviisid, olles loodud sadade aastate tule-

28 Algas nii demokraatlikuks kirjanikuks nimetatud Kreutzwaldi personaalia uurimine ja väljaandmine kui ka eepose „Kalevipoeg“ igakülgne läbivalgustamine nii regilaulu kui hiiumuistendeid allikaks võttes, vt nt Laugaste 1959, Mirov 2002.

musena, jõudsid selle aja kestel end lihvida, puhastuda, ja on nüüd jõudnud meieni kui täiuslik, viimistletud kunstivorm. [---] Nõukogude kirjanike ees seisab ülesanne: tõsta meie rahvakunst uuele kõrgusele. Seda oma tähtsuset ajaloolist ülesannet saab täita ainult siis, kui sügavalt tutvutakse rahvaluule ammendamatu varadega. Stalini mõtteid rahvaloomingust (Sirp ja Vasar 1944).

Regilaulu käekäik 20. sajandi kultuuris on olnud üpriski tähelepanuväärne, kuna just seda arhailist žanri on peetud eesti rahvusliku luule- ja helikeele konstrueerimise aluseks ning teoste loomise inspiratsiooniks või allikaks. Rahvaluule ülevaate osa 1957. aastal ilmunud õpikus lõpeb lausega „Rahvaluule on meie nõukoguliku kultuuri aluseks“ (Eesti kirjanduse ajalugu 1957: 126). Järeldan sellest lausest, et rahvalaulus (kui folkloori osas) nähti alust ka stalinismiaegsele autoriluulele ja -muusikale. Küsimus on selles, kas see rahvalaul võis tähendada (ka) regilaulu? Kuna Nõukogude okupatsiooni ja sealhulgas eriti stalinismi aega nähti rahvakultuurile soodsa ajana (nt Annuk 2003: 14), siis kas see kehtis kogu rahvakultuurile? Kas regilaul säilitas oma staatuse rahvusliku sümbolina ka töörahva võimu all?

Kuigi suulise kultuuri nähtusena on regilaulul olulised nii sõnad, meloodia kui esituskontekst, on regilaulude sõnu ja viise tihtipeale kogutud eraldi. Rangete poeetiliste reeglite ja keerulise kujundisüsteemi tõttu on regilaulude sõnalised tekstid olnud alati kõrgemalt koteeritud kui suhteliselt lihtsad meloodiad. Õigupoolest ei peetudki regiviise kaua aega muusikaks – ei kogujate ega ka rahva seas (Ojamaa, Labi 2007: 2355–2357, Särg 2012). Ka regilaulude uuskasutus on kulgenud kirjanduses ja heliloomingus lahknevaid radu pidi.

Eesti regivärsi(vormi)line autoriluule puudutab äärmiselt keerulist probleemistikku, mis kulgeb autentsuse-plagiaadi-originaalloomingu vahelistel vaieldavatel aladel. Suhtumine regivärsivormilistesse omaloomingulistesse (s.t mitteprofessionaalsetesse) tekstidesse on olnud üsna halb (nt Tedre 1965: 655–656, Mirov 2002: 88). Küsimused Kreutzwaldi regilaulukogude ja autoriloomingu vahekordadest on erutanud kirjandusteadlasi-folkloriste üle sajandi, tipnedes „Kalevipoja“ värss-värsiliste analüüsides (vt Annist 2005). Regivärsi uuskasutus eesti kirjanduses teostus suuresti – Ruth Mirovi õnnestunud väljenduses – „eepose igatsusest“ (vt Mirov 2002: 447–470) lähtunud eepiliste suurvormide, regivärsiliste poemide kujul. Regilauluelementide uuenduslik kasutamine luules sai teoks siiski alles 1960. aastatel.²⁹

Debora Vaarandi võis sõjapaos olles „Vana kannelt“ lugedes oma koduigatsust leevendada, kuid regivärsilise autoriluule tekkimiseks ei olnud stalinismi laine põhjas võimalusi. Vaarandi kuulus toona autorkonda, kelle toodangusse kuulus „aktuaalne kodanikuluule ja

²⁹ Kõige parema ülevaate regilauluvormi kasutamisest eesti kirjanduses saab Ruth Mirovi artiklitest, mis on ilmunud kogumikuna „Sõnast sõnasse“ (2002), vt ka Labi 2011: 317–320.

värsseepika, mida ajendas tahe toetada sotsialistliku ellusuhtumise võidukäiku“ (Nirk 1983: 203). Sovetlikus kirjanduses oli ainsa stiilina aktsepteeritud „sotsialistlik realism“, mille ülesandeks oli „tõelisuse kujutamine selle revolutsioonilises arengus“ (Olesk 2003a: 467). Kirjandus pidi olema (töötavatele) rahvamassidele arusaadav, mistõttu sai kasutada vaid väga lihtsaid lõppriimilisi värsivorme, igasugused vormikatsed olid taunitud kui formalism (vt Nirk 1983: 205). Kuna ka luule temaatika oli äärmiselt piiratud (rahulaulud, satiiriline imperialismi kriitika, vene rahva ja parteijuhtide ülistamine jmt), ei tulnud lüüritsemine kõne allagi. Ka poetikale olid oma ettekirjutused, mis ei soosinud kuidagi regilaululist kujundlikkust ja piltide loomist.³⁰

Rahvaviiside – ja regiviiside sealhulgas – uuskasutuse traditsioon professionaalsete heliteoste allikana on Eestis sama pikk kui rahvuslik helilooming ise. Regiviisid on inspireerinud heliloojaid alates Karl August Hermannist ja Miina Härmast, Veljo Tormisest rääkimata, lõpetades tänapäeval Pärt Uusbergi ja Maria Kõrvitsaga (vt Eesti Muusika Infokeskus). Juba esimese laulupeo aegu kehtis arusaam, et eesti rahvusliku muusika aluseks peab olema rahvalaul (Sarv 2002: 278), esimesed Eesti heliloojate teoste nimekirjas on rahvaviisidel põhinevad koorilaulud. Artikli kontekstis on tähelepanuväärne see, et õigeks eesti rahvamuusikaks peeti ikka regiviise, uemate ehk riimiliste rahvalaulude viise ei peetud omadeks, vaid koos laulutraditsiooniga laenatuiks ja labasteks (vt Särg 2012). 20. sajandi alguses konstrueeriti rahvuslikku eesti muusikat ja vaieldi selle olemuse üle. Rahvaviiside kasutamist rahvusliku muusika alusena peeti enesestmõistetavaks, küsimus oli selles, mil määral peaks viis olema töödeldud ja muudetud. Leiti, et viisi äratuntavus oleks üksnes väline rahvuslikkus ega vastaks arenenud maitsele, rahvuslik professionaalne muusika peaks rahvusromantilisusest edasi minema (Humal 1987: 57–58, Lippus 2008: 195).³¹ Eesti Vabariigi aegse muusikaelu lipulaev nn Tartu koolkond – Heino Eller ja tema õpilased Eduard Tubin, Olav Roots jt – oli ühtlasi ka rahvusliku helikeele arendaja modernistlikus suunas, kuid valdav osa Eesti sõjaeelsest muusikast oli üsna konservatiivne ja traditsiooniline (Humal 1987, Lippus 2008: 195–196, vt ka Tool 2017).

Sellises neokonservatiivses ja rahvusromantilises kontekstis oleks eesti muusika sobinud üpris hästi nõukogulikku muusikadiskursusse, kuna formalistlikeks ja kosmopolitiseks

30 Näiteks Mart Raua loomingu arutelul kritiseeriti tema luule ühiskondlikku ebakonkreetsust, meeletutsemist, idüllilist maneeri jmt (Olesk 2003b). Kuigi süüdistused konkreetsete isikute vastu olid sageli otsitud ja vaid ettekäänded represseerimiseks, peegeldavad need toonast luulekaanonit. Marksistlik-leninliku kirjandusteaduse põhialustest tänapäevasemalt vt Hennoste 2010a.

31 Vrd ka toleaeagsete vaidlustega rahvariiete kandmise üle laulupidudel, kui vastandati n-ö autentseid (muuseumi) rahvariideid ja rahvuslike motiividega rõivaid (Viires 1986). Rahvusliku kultuuri konstrueerimise ajal valitses siiski teatav vajadus distantseerida professionaalset kultuuri, n-ö linlikku kõrgkultuuri talupoeglikust rahvakultuurist.

peetud ideed polnud Eestisse veel jõudnuki. Siinkohal peab märkima, et rahvamuusika kasutamise nõue ei olnud sovetlikule totalitarismile iseomane – samasugune rahvamuusika restauratsioon ja modernismi keelustamine toimus ka Natsi-Saksamaal (vt Vaitmaa 2000: 136–137).

Sõjajärgset Eesti muusikaelu uurinud Urve Lippus tõdeb, et stalinismiaegses muusikapolitiikas olid tooniandvad ÜK(b)P 1948. aasta otsusest Muradeli ooperi „Suur sõprus“ kohta alanud protsessid (vt Otsused 1946–1948). Senises nn järel-eesti ajas elanud muusikud üritasid „ajaga sammu pidada“, kirjutades uue temaatikaga laule ja programmilist instrumentaalmuusikat (Lippus 2008: 195). Pärast 1948. aasta otsust hakati aktiivselt muusikute loomingu kontrollima ja kritiseerima, kasutades relvana juba tuttavaid formalismi ja kodanliku natsionalismi süüdistusi. Sõnastati nõukogude muusikale omased tunnused: rahvaviiside ja tantsumotiivide kasutamine ja edasiarendamine; realism; armastus rahvaliku loomingu ja demokraatlike muusikavormide vastu nagu ooper, koorilaul, populaarne muusika väikestele orkestritele, rahvapillidele ja vokaalansamblitele jmt (Kõlar 2010: 211). Kokkuvõttes, hinnatud oli (pseudo)rahvusromantiline programmiline muusika lihtsamates vormides, mis viitab nii sovetlikule totalitarismile omasele klassivõitluse retoorikale kui (kõrg)intelligentsi umbusaldamisele.

Rahvamuusikat nähti muusikaloo osana, n-ö kunstmuusika või kultuurse muusika eelkäijana, eriti nõukogude muusikateoorias. Kuna rahvamuusikat käsitleti professionaalse rahvusliku muusika loomise allikana, olid sovetlikes konservatooriumites ette nähtud rahvamuusika kabinetid, rahvamuusika kogumine ja uurimine (Lippus 2011: 41 jj). Seetõttu õpetas Herbert Tampere Karl Leichterit aastail 1945–1951 konservatooriumis muusikaajaloo kateedris. Muusikute rahvaviiside kogumise ja uurimise plaanid ei saanud Eestis päriselt teoks, kuid Tampere kaasas mitmeid tudengeid rahvaluulekogumise ekspeditsioonidele.

Silmapaistvaim rahvaviiside koguja heliloojate seas oli Anatoli Garšnek (1918–1998), kes õppis konservatooriumis aastail 1946–1950. Ta osales tudengina Setu rahvaluule-ekspeditsioonidel (1948–1949) ning jätkas rahvaviiside kogumist iseseisvalt ning ka RKM ekspeditsioonide koosseisus (Kuusk 1985: 112). Moskvas aspirantuuris olles kirjutas ta väitekirja, mille nii uurimuslik kui ka loominguosa oli setu rahvalauludest.³² Setu meloodiad olid talle kui Setu päritolu heliloojale kahtlemata hingelähedased, Heino Elleri õpilasena õppis ta neid kindlasti töötlemata enam kui tsitaatide või seadetena (samal, 112–114). Tema 1950. aastatel kirjutatud muusika vastas aga üsna hästi nõukogude muusika kaanonile: rahvaviise loomingu allikana kasutades kirjutas ta poliitiliselt kohastel teemadel, nagu näiteks poem „Võidetud soo“ (1950), süit „Partisanid“ (1951), oratoorium „Vürst Vjatško ja vanem Meelis“

32 Garšneki väitekirja käsikiri, samuti kogutud viiside käsikirjad on ESTERi andmeil EMTA raamatukogus.

[1954], avamäng „1905. aasta“ (1955), kantaat „Suur Oktoober“ (1957) jne (samas, 114–116, 121–123).³³

Kuigi tundub, et sovetiseeruvale muusikanormile pidanuks vastama n-ö kergesti mõistetav rahvuslik helilooming, ei olnud see kõik siiski nii lihtne. Anu Kõlari väitekirjast „Cyrillus Kreek ja Eesti muusikaelu“ (2010) selgub, et rahvusliku helikeele kasutajad (Mart Saar, Heino Eller ja Cyrillus Kreek) jätkasid sõjajärgsetel aastatel oma varasemaid loomesuundumusi, püüdes ühendada rahvuslikku muusikat ajastukohase sisuga – luua muusikat, mis oleks „vormilt rahvuslik, sisult sotsialistlik“ (Kõlar 2010: 220). Konservatooriumi õppejõudude na jäid nad siiski ajastu hammasrataste vahele, nende muusikat hinnati püüdena „tassida rahvuslikku vormi kodanlik-natsionalistlikku, dekadentlikku sisu“ (samas, 218). Nii anti Kreegi heliloomingu arutelukoosolekutel 1949. aastal talle – tüüpiliselt sellele ajastule – sovetlikku muusikakeelt täiesti vastandlikult tõlgendavaid soovitusi. Talle oli soovitatud „põhjalikult läbi mõelda teose programmiline lahendus nii igas üksikosas kui tervikuna, kasutades kaasaegse teema edasiarendamiseks Kreegi muusikale omast rahvuslikku helikeelt“ (samas, 218), kuid siiski ähvardati, et „rahvaviisi käänu kasutamine ei tee formalistist veel tõelist nõukogude kunstnikku“ (samas, 214). Anu Kõlar tõdeb, et küllap vastasid Kreegi tollased helitööd mitmes parameetris tolle ajastu nõudmistele: rahvamuusika lähtematerjalina, polüfooniline arendus, helikeele lihtsus, lühikesed vokaalžanrid jmt. Ometi ei hinnanud kolleegid Kreegi püüdlusi, Kreek kaotas töö konservatooriumis ja langes põlu alla (samas, 221). Süüdistused ei olnudki ajendatud mitte konkreetsetest teostest, vaid „kodaanlikuaegse muusikapärandi ümberhindamisest nõukogude muusikateaduse ja -kriitika parteilisuse seisukohast“ (samas, 215), mis tabas nii vanemaid heliloojaid kui muusikateadlasi.

Rünnakute alla sattusid ka teised rahvusliku helikeele loojad nagu Mart Saar ja Heino Eller, kes üritasid kohaneda sovetliku muusika kaanoniga oma muusikat lihtsustades ja arusaadavamalt rahvaviisidele viidates. Heino Elleri „paranemist“ halbade mõjudest märkisid pöördumine rahvaviiside poole 1940.–1941. aastal valminud teoses „13 klaveripala eesti motiividel“ (Lippus 2011: 51). Muusikateadlane Mart Humal tõdeb, et 1940. aastatel muutus Elleri looming väljendusvahenditelt lihtsakoelisemaks ja klassitsistlikumaks, hinnates seda tagasiminekuks (Humal 1987: 61). Helilooja ise on märkinud selle teose saamise kohta, et rahvusliku intonatsiooni taotlus oli välispidine surve (samas, 62).³⁴

Toona loometeed alustanud heliloojad – Ester Mägi, Veljo Tormis, Eino Tamberg – ei märgi oma mälestustes otsest nõuet rahvaviise kasutada, kuid vihjavad selle soovitatavusele ja kui teatud päästerõngale. Rahvaviiside uuskasutus oli nende isiklik sügav huvi. Ester Mägi

33 Garšneki teoste nimekiri vt Eesti Muusika Infokeskus.

34 Elleri õpilane, pianist Heljo Sepp hindab aga „13 klaveripala...“ üheks eesti klaverimuusika tipuks rahvalaulu intonatsiooniringi oskusliku kasutamise ja edasiarendamise tõttu (Põldmäe 1987: 6).

kompositsiooniõpetaja oli Mart Saar, kes innustas rahvaviise koguma ja heliloomingus kasutama (Normet 2003: 4, Arujärv 2008: 87–88, Lippus 2011: 161). Ka Veljo Tormis on viidanud oma õpetajate soovitudele ning Herbert Tampere õpetuse innustavale mõjule (Kuusk 2000: 171). Ühtlasi on Tormisel endal olnud heliloojate algusest peale huvi rahvaviiside helikeele vastu (samas, 57). Moskva konservatooriumis oli nii Mägi kui Tormise juhendaja Vissarion Šebalin, kelle positiivset suhtumist rahvaviiside kasutamise osas mõlemad märgivad.

Stalinismi ajal räägiti muusika rahvalikkusest: rahvaloomingu, rahvaviiside ja rahvatantsude kasutamisest ja edasiarendamisest. Ka eesti muusikateadlaste ülevaadetes sellest ajast räägitakse põhiliselt rahvaviisidest, neid žanriliselt liigitamata. Kas toona säilis vahetegemine arhailise ja seetõttu „eestilikuma“ regiviisi ja laenulise uuema rahvaviisi vahel nagu 20. sajandi alguses? Stalinismi laine põhjas loodi hulgaliselt lihtsakoelist muusikat (nn rahvalikke koorilaule), mille aluseks võisid olla ka regiviisid. Kuid peab tõdema, et regilaulud, eriti selle sõnad, aga ka viisid olid küll rahvuslikud, aga mitte rahvalikud, need ei sobinud ajastu vaimuga, mis nõudis realismi, positiivsust ja loosunglikkust. Regilaulude lüürilisust ja minoorset meloodikat oli raskem seostada programmilise sotsrealismiga, rohkem sobisid selleks uuema rahvalaulu või tantsuviiside väljenduslaadid. Muusikateoste ideeallikate ja tekstidena kasutati toona rohkem eepost „Kalevipoeg“. Esiteks oli „Kalevipoja“ temaatika aktuaalne ja poliitiliselt soositud, teiseks sobis kangelaseepika valitseva heroilise mentaliteediga (vt nt Laugaste 1950). Nii on toonaste heliloojate loomingu nimekirjas tähtsal kohal eepose muusikalised tõlgendused, näiteks Cyrillus Kreegi kantaat „Kalevipoeg nõiakoopas“ (1953), Ester Mägi kantaat „Kalevipoja teekond Soome“ (1954), Veljo Tormise eepiline kantaat „Kalevipoeg“ (1956/1959). Pealesurutud rahvalikkus ja konservatiivsus tekitas reaktsioonina eesti muusikas antiromantilise modernistliku laine 1950. aastate teisel poolel (Vaitmaa 2000: 146 jj). Ka regilaulude-ainelist loomingut leiame rohkem 1960. aastatest (vt Eesti Muusika Infokeskus) – ja juba hoopis teises helikeeles kui sotsrealistlik romantism seda lubas.

Järeldusi

Artikli eesmärk oli jälgida regilaulu kui Eesti folkloristika paraadžanri käekäiku Eesti sovetiseerimise ajajärgul 1940.–1950. aastatel ja selle kaudu eesti folkloristide kohandumisi muutuva teaduspoliitikaga.

1. Lisaks institutsionaalsetele muutustele olid sõjajärgse Eesti folkloristikas kõige ilmsamad viited sotskoloniaalsetele suhetele keskuse ja perifeeria seotus ning koloniaaldiskursuse omandamine. Moskvast vastuvõetud otsuseid ning üleliidulistel konverentsidel jagatud suuniseid rahvaluule kogumise ja uurimismeetodite osas tutvustati Eestis vastavate institutsioonide koosolekul ning juhitudi neist vastuvaidlematult. Folkloristlikel välitöödel kinnistus uus ekspeditsiooni-vorm ja frontaalne kogumismeetod, mis oli kasutusel kuni 20. sajandi lõpuni. Muud toonased suunised kadusid aga koos stalinismiga. Kaasaegselt folkloorilt kadus tähelepanu juba 1950. aastate keskel, marksistliku uurimismeetodi asemele ilmusid peatselt

taas silbistatistika ning levikukaardid. Siiski andis 1950. aastate rõhuasetus rahvaloomingule tõeke regilaulude variatiivsuse ja laulikute individuaalsuse uuringuteks.

Avalikkusele pööratud kirjutistes õpiti pärast sõda kiiresti kasutama koloniaaldiskursust, sovetlikku argo, mille mõju kasvas eriti tuntavaks stalinismi laine põhjas, aastail 1948–1953. Kirjutiste keel koosnes suuresti loosungitest ning stereotüüpsetest siltidest, nagu „kodaanlik natsionalism“, „formalism“, „kosmopoliitsus“, „objektivism“ jmt. Tihti ei olnud sellistel siltidel mingit reaalselt tähendust, aluspõhjust rääkimata, vaid need olid üksnes ümberhindamisel kasutatavad vormelid. Pärast stalinismi lõppu, 1950. aastate lõpus kõige rängem sõnavara kadus, kuid üldiselt muutus selline keel harjumuspäraseks.

2. Kuigi stalinismi laine põhjas pöörati folkloorižanride hierarhia ümber, klassikalised folklooriliigid marginaliseeriti, kohandusid eesti folkloristid uute oludega suhteliselt kiiresti ja õppisid kasutama teatud kaitsekohastumist, mimikrit. Nõukogude folkloori kogumise ettekäändel toimusid välitööd ikkagi traditsioonilistes rahvaluulepiirkondades Kihnu saarel ja Setumaal, kus küsitlusmeetodid jäid varasemaga sarnasteks. Põhiliselt jäädvustati vana traditsiooni (regilaul, rahvajutt), uuema „kaasaegse rahvaloomingu“ jäädvustamine oli juhuslik. Seda enam rõhutati sellise „saagi“ tähendusrikkust avalikkusele esitatud kirjutistes. Stalinismi lõppedes pöördusid folkloristid klassikaliste žanride poole tagasi, kuid käsitluste rõhuasetus nihkus klassivõitlusele ja töötavate rahvamasside kangelaslikkusele.

3. Kuigi sovetlik propaganda deklareeris rahvakultuuri õitsengut, oli õitseda lubatud siiski vaid valitud nähtustel. Kindlasti ei saa rahvuslikku ja rahvalikku pidada sünonüümseks. Folkloori mõiste hägustus termini *rahvalooming* kasutuselevõtmisega, folkloriste sunniti tegelema taidluskollektiivide ja harrastuskirjanike hindamise ning juhendamise. Professionaalses kultuuris tähistas loosung „vormilt rahvuslik, sisult sotsialistlik“ tagasiminekut, kunstiliste väljendusvahendite lihtsustumist ja vaesumist. Rahvaluule asemel kasutati nii kirjandus- kui muusikateoste inspiratsiooniallikana sageli rahvuseepost „Kalevipoeg“. Ei kirjanduse ega heliloomingu allikana tulnud regilaulude kasutamine stalinismi ajal kõne allagi stilistilise ja meeleolulise sobimatuse tõttu. Pealesurutud konservatiivsus tõi kaasa vormiuuendused 1960. aastatel, mis avardasid ka regilaulude uuskasutuse perspektiive.

Kirjandus

Ahven, Eeva 2007. Pilk paberpeeglist. Keele ja Kirjanduse Instituudi kroonika 1947–1993. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Andresen, Nigol 1949. „Kalevala“ mälestuspäevade puhul. – Looming, nr 3, lk 352–358.

Annist, August 2005. Friedrich Reinhold Kreutzwaldi „Kalevipoeg“. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, Eesti Kirjandusmuuseum.

Annuk, Eve 2003. Totalitarismi ja/või kolonialismi pained: miks ja kuidas uurida nõukogude aega? – Võim & kultuur. Toim M. Kõiva. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Kirjandusloo ja Folkloristika Keskus, lk 13–39.

Annus, Epp 2011a. Postkolonialismi pealetung post-sovetoloogias: kas paradigmuuutuse künnisel? – Methis. *Studia humaniora Estonica*, Nõukogude aja erinumber, koost S. Olesk, T. Saluvere, nr 7, lk 10–25. – DOI: 10.7592/methis.v5i7.533.

Annus, Epp 2011b. David Chioni Moore'i vaated nõukogude postkolonialismile. – Methis. *Studia humaniora Estonica*, Nõukogude aja erinumber, koost S. Olesk, T. Saluvere, nr 7, lk 227–229. – DOI: 10.7592/methis.v5i7.548.

Annus, Epp 2011c. The Conditions of Soviet Colonialism. – *Interlitteraria*, No. 16 (2), pp. 441–450.

Annus, Epp 2016. Between Arts and Politics: A Postcolonial View on Baltic Cultures of the Soviet Era. – *Journal of Baltic Studies*, No. 47 (1), pp. 1–13. – DOI: 10.1080/01629778.2015.1103509.

Arujärvi, Evi (koost) 2008. Ester Mägi: elu ja helid. Tallinn: Eesti Muusika Infokeskus.

Arukask, Madis 2003. Jutustava regilaulu aspektid: 19. sajandi lõpu setu lüroepiliste regilaulude žanr ja struktuur. *Dissertationes folkloristicae Universitatis Tartuensis*, 3. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. – <http://hdl.handle.net/10062/42697> (01.02.2017)

Dundes, Alan 2002. Kes on rahvas? Valik esseid folkloristikast. Tallinn: Varrak.

Eesti kirjanduse ajalugu 1953 = Eesti kirjanduse ajalugu: õpik keskkooli VIII klassile. 1. Toim E. Sõgel. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1953.

Eesti kirjanduse ajalugu 1957 = Eesti kirjanduse ajalugu [8. ja 9. klassile]. 1. Toim E. Sõgel. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1957.

Hennoste, Tiit 2003. Postkolonialism ja Eesti. Väga väike leksikon. – *Vikerkaar*, nr 4/5, lk 85–100.

Hennoste, Tiit 2010a. Hüpped modernismi poole II. 20. sajandi eesti kirjandusteadus Euroopa kirjandusteaduse taustal. 20. loeng: stalinistlik aeg I: institutsioonid, inimesed ja ideoloogia. – *Vikerkaar*, nr 9, lk 91–102.

Hennoste, Tiit 2010b. Hüpped modernismi poole II. 20. sajandi eesti kirjandusteadus Euroopa kirjandusteaduse taustal. 18. loeng: stalinistlik aeg II: ümberhindamine. – *Vikerkaar*, nr 10/11, lk 137–148.

Hiemäe, Mall 2009. Järelsõna. – Herbert Tampere, *Lauluväelised*. Eesti mõttelugu, 85. Tartu: Ilmamaa, lk 428–438.

Humal, Mart 1987. Heino Eller ja Tartu koolkond. – *Teater. Muusika. Kino*, nr 2, lk 55–62.

Hurt, Jakob 1888. Paar palvid Eestimaa ärksamaile poegadele ja tütardele. – *Postimees*, 23.02, 1.03.

Kangilaski, Jaak 2011. Lisandusi postkolonialismi diskussioonile. – *Kunstiteaduslikke Uurimusi / Studies on Art and Architecture*, nr 20, lk 7–25.

Kangilaski, Jaak 2016. Postcolonial theory as a means to understand Estonian art history. – *Journal of Baltic Studies*, No. 47 (1), pp. 31–47. – DOI: 10.1080/01629778.2015.1103556.

Kapper, Sille 2011. Pärimus ja jäliendus. Postkolonialistlik katse mõista rahvatantsu olukorda Eesti NSV-s ja pärast seda. – Methis. *Studia humaniora Estonica*, Nõukogude aja erinumber, koost S. Olesk, T. Saluvere, nr 7, lk 222–236. – DOI: 10.7592/methis.v5i7.541.

Karjahärm, Toomas 2006. Kultuurigenotsiid Eestis: kirjanikud (1940–1953). – *Acta Historica Tallinnensia*. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, lk 142–177.

- Kirss, Tiina** 2001. Rändavad piirid: postkolonialismi võimalused. – Keel ja Kirjandus, nr 10, lk 673–682.
- Kogumistöö juhendaja 1948 = Kogumistöö juhendaja rahvaluule alal, 1. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Riiklik Kirjandusmuuseum. Tartu: Teaduslik Kirjandus, 1948.
- Kolk, Udo** 1961. Eesti rahvaluule uurimise küsimustest. – Keel ja Kirjandus, nr 1, lk 51–59.
- Kolk, Udo** 2013. Folkloori olemust otsides. Toim M. Arukask. Tartu: Ilmamaa.
- Kreegipuu, Tiiu** 2007. Eesti kultuurielu soviitiseerimine: nõukogude kultuuripoliitika eesmärgid ja institutsionaalne raamistik aastatel 1944–1954. – Eesti NSV aastatel 1940–1953: soviitiseerimise mehhanismid ja tagajärjed Nõukogude Liidu ja Ida-Euroopa arengute kontekstis. Koost T. Tannberg. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, lk 352–388.
- Kulasalu, Kaisa** 2013. Immoral Obscenity: Censorship of Folklore Manuscript Collections in Late Stalinist Estonia. – Journal of Ethnology and Folkloristics, No. 7 (1), pp. 49–64.
- Kulbok-Lattik, Egge** 2016. "Art Belongs To the People!" The Soviet Cultural Policy and Estonian Community Houses. – Culture Crossroads, No. 9, pp. 100–125.
- Kuusk, Priit** 1985. Anatoli Garšnek. – Eesti tänase muusika loojaid. Koost T. Vabrit. Tallinn: Eesti Raamat, lk 109–141.
- Kuusk, Priit** (koost) 2000. Veljo Tormis: joni pärast heliloojaks! Tallinn: Prisma Prindi Kirjastus.
- Kõiva, Otilie** 1964. Kihnu rahvalaulikutest. Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised, 159. Tartu.
- Kõlar, Anu** 2010. Cyrillus Kreek ja Eesti muusikaelu: väitekiri muusikaajaloos. Tallinn: Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia.
- Kõresaar, Ene** 2005. Elu ideoloogiad: kollektiivne mälu ja autobiograafiline minevikutõlgendus eestlaste elulugudes. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.
- Labi, Kanni** 2010. Juba juubilar juubeldab: „Viru regi“ Eesti Vabariigi 90. sünnipäevaks. – Mäetagused, nr 44, lk 109–128.
- Labi, Kanni** 2011. Eesti regivärsi teekond 21. sajandisse. – Regilaulu müüdid ja ideoloogiad. Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetused, 29. Toim M. Sarv. Eesti Kirjandusmuuseum, lk 303–336.
- Laugaste, Eduard** 1946a. Eesti rahvalaulude uurimise metodoloogilisi lähtekohti. – Looming, nr 4, lk 476–486.
- Laugaste, Eduard** 1946b. Eesti rahvaluule. Eesti kirjanduse ajalugu 1. Tartu: Teaduslik Kirjandus.
- Laugaste, Eduard** 1947. Kokkuvõtteid ja hinnanguid eesti rahvaluuleuurimise seniste saavutuste kohta. – Looming, nr 8, lk 995–1003.
- Laugaste, Eduard** 1950. Ülesandeid Nõukogude Eesti rahvaluuleteaduses. – Edasi, 4.11.
- Laugaste, Eduard** 1957a. Jakob Hurda osa eesti rahvaluuleteaduses. 50. surmaaastapäeva puhul. – Edasi, 13.01.
- Laugaste, Eduard** 1957b. 100 aastat eesti rahvaluulekogu M. J. Eiseni sünnist. – Rahva Hääl, nr 230.
- Laugaste, Eduard** 1959. Kalevi (Kalevipoja) nime esinemisest eesti rahvalauludes. – Keel ja Kirjandus, nr 4, lk 202–208; nr 5, lk 274–282.

Laugaste, Eduard 1969. Sõnaalguline ja sisealliteratsioon eesti rahvalauludes. Eesti rahvalaulu struktuur ja kujundid I. – Tartu Riikliku Ülikooli toimetised 234. Töid eesti filoloogia alalt II. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, lk 5–356.

Lippus, Urve 2008. Eesti muusika kaotused Nõukogude okupatsiooni läbi. – Kannatuste aastad 1940–1991. Toim Ü. Ennuste, E. Tarvel, P. Varju. Tallinn: Sihtasutus Valge Raamat, lk 175–214.

Lippus, Urve 2011. EV Tallinna Konservatooriumist TRKks. – Muutuste kümnend. EV Tallinna Konservatooriumi lõpp ja TRK algus. Koost U. Lippus, toim A. Schaper. Tallinn: Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia muusikateaduse osakond, lk 13–76.

Looming 1954 = Toimetuselt. – Looming, 1954, nr 11, lk 1385–1389.

Moore, David Chioni 2011. Kas post- postkoloniaalses on post- postsovetlikus? Globaalse postkoloniaalse kriitika poole. – Methis. *Studia humaniora Estonica*, Nõukogude aja erinumber, koost S. Olesk, T. Saluvere, nr 7, lk 200–222. – DOI: 10.7592/methis.v5i7.547.

Mirov, Ruth 2002. Sõnast sõnasse. Valik artikleid ja retsensioone. Tallinn, Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Keele Sihtasutus.

Nirk, Endel 1983. Eesti kirjandus. Arengulooline ülevaade. Tallinn: Periodika.

Normet, Virve 2003. Dialoog Ester Mägiga. – Muusika, nr 6, lk 2–7.

Ojamaa, Triinu, Kanni Labi 2007. Natsioon, natsionalism ja muusika. – Akadeemia, nr 11, lk 2343–2369.

Olesk, Sirje 2003a. „Laine põhi“. Kirjandusest ja selle kontekstist Eestis aastatel 1950–1953. – Võim & kultuur. Toim A. Krikmann, S. Olesk. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 465–479.

Olesk, Sirje 2003b. Võim kirjanduse kallal: dokument eesti kirjanduse juhtimisest 1950. aastal. – Võim & kultuur. Toim A. Krikmann, S. Olesk. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 481–525.

Oras, Janika 2008a. People of the Present and Songs of the Past: Collecting Folk Songs in Estonia in the 1950s and 1960s. – Musikgeschichte in Mittel- und Osteuropa, 12. Mitteilungen der internationalen Arbeitsgemeinschaft an der Universität Leipzig. Ed. J. Braun, K. C. Karnes, H. Loos, E. Möller. Leipzig: Gudrun Schröder Verlag, pp. 99–112.

Oras, Janika 2008b. Viie 20. sajandi naise regilaulumaailm. Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetused, 27. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus.

Oras, Janika 2017. Favourite Children and Stepchildren: Elite and Vernacular Views about Estonian Folk Singing Styles – Res Musica. [Ilmumas.]

Otsused 1946–1948 = ÜK(b)P Keskkomitee otsused „Ajakirjadest „Zvezda“ ja „Leningrad“, „Draamateatri repertuaarist ja abinõudest selle parandamiseks“, „Kinofilmist „Suur elu“ ja „V. Muradeli ooperist „Suur sõprus““. Üleliiduline Kommunistlik (bolševike) Partei Keskkomitee. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1951.

Põldmäe, Mare 1987. Vastab Heljo Sepp. – Teater. Muusika. Kino, nr 2, lk 5–12.

Remmel, Mari-Ann (koost) 1997. Rahva ja luule vahel. Paar sammukest XIV. Eesti Kirjandusmuuseumi aastaraamat. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.

Saarlo, Liina 2003. Rahvaluule, stereotüüpia, ideoloogia. – Pärimus ja tõlgendus. Artikleid folkloristika ja etnoloogia teooria, meetodite ja uurimispraktika alalt. Toim T. Jaago. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 13–25.

Saarlo, Liina 2006. Stereotüüpia folkloristide keelel ja meelel. – Võim & kultuur 2. Toim M. Kõiva. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Kultuuriloo ja Folkloristika Keskus, lk 291–324.

- Saarlo, Liina** 2017. Regilaul in the Political Whirlpool: On Collecting Regilaul in Northeast Estonia in the Second Half of the 1950s. – Folklore. Electronic Journal of Folklore, 67, lk 115–142. <https://doi.org/10.7592/FEJF2017.67.sarlo>.
- Sarv, Vaike** 2002. Rahvaviiside kogumisest Eestis 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses. – Rahvuslikkuse idee ja eesti muusika 20. sajandi algupoolel. Eesti muusikaloo toimetised, 6. Tallinn: Eesti Muusikaakadeemia, lk 270–315.
- Sirk, Väino** 2004. Jooni stalinlikust intelligentsipoliitikast. – Tuna, nr 1, lk 51–69.
- Sirp ja Vasar 1944 = Stalini mõtted rahvaloomingust. – Sirp ja Vasar, 23.12.1944.
- Sõgel, Endel** 1954. Mõtteid „Eesti kirjanduse ajaloo“ õpiku puhul ajakirjanduses avaldatud kriitika kohta. – Looming, nr 11, lk 1372–1384.
- Särg, Taive** 2002. Rahvamuusika mõiste kujunemisest „rahva“teaduste ja musikoloogia vahel. – Pärimusmuusika muutuvah ühiskonnas 1. Töid etnomusikoloogia alalt, 1. Koost ja toim T. Ojamaa, I. Rütel. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 9–44.
- Särg, Taive** 2012. Eesti regilauluviisid ja rahvamuusika 20. sajandi alguse haritlaste vaates. – Regilaulu müüdid ja ideoloogiad. Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetused, 29. Toim M. Sarv. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus, lk 71–142.
- Tamm, Kadri** 2002. Statistiline ülevaade kogumisvõistlustest ja folkloristide välitöödest. – Kogumisest uurimiseni. Artikleid Eesti Rahvaluule Arhiivi 75. aastapäevaks. Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetused, 20, Toim M. Hiemäe, K. Labi. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 220–239.
- Tampere, Herbert** 1965. „Vana Kandle“ ettevalmistamisest Kirjandusmuuseumis. H. Tampere aruanne rahvaluulealasel konverentsil Tartus 11. V 1963. – Rahvapärimate koguja, 4. Tartu: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nim Kirjandusmuuseum, lk 102–106.
- Tannberg, Tõnu** (koost) 2007. Eesti NSV aastatel 1940–1953: sovetiseerimise mehhanismid ja tagajärjed Nõukogude Liidu ja Ida-Euroopa arengute kontekstis. Eesti Ajalooarhiivi toimetised, 15 (22). Toim M. Orav, L. Jago. Tartu: Eesti Ajalooarhiiv.
- Tedre, Ülo** 1965. Kirjanduse ja rahvaluule suhetest. Mõningaid kokkuvõtteid ja uurimisülesandeid. – Keel ja Kirjandus, nr 11, lk 650–656; nr 12, lk 734–740.
- Tedre, Ülo** 1997. Keele ja Kirjanduse Instituudi rahvaluulesektor 1947–1990. – Eesti filoloogia poolsajand Teaduste Akadeemias. Toim J. Viikberg. Tallinn: Eesti Keele Instituut, lk 201–225.
- Tedre, Ülo** 2003. Eesti mees ja tema sugu XIX sajandi lõppriimilises rahvalaulus. Tallinn, Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- Tool, Aare** 2017. Ester Mägi folkloristlik modernism. – Sirp, 20.01.
- Vaarandi, Debora** 1948. Kohav rand. Tallinn: Ilukirjandus ja Kunst.
- Vaitmaa, Merike** 2000. Eesti muusika muutumises: viis viimast aastakümnet. – Valgeid laike eesti muusikaloost. Eesti muusikaloo toimetised, 5. Tallinn: Eesti Muusikaakadeemia, lk 135–181.
- Viidalepp, Richard** 1949. Kolm ekspeditsiooni Eesti rahvaluule uurimiseks. – Järvalane, 09.08.
- Viidalepp, Richard** 1951. Tähelepanekuid rahvaloomingu alalt. – Edasi, 11.07.
- Viidalepp, Richard, Vaina Mälk, Loreida Raudsep, Ülo Tedre** 1959. Eesti rahvaluule ülevaade. Eesti NSV TA Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1959.
- Viires, Ants** 1986. Folklorismi sünd Eestis. – Keel ja Kirjandus, nr 10, 595–602.

Veebiallikad

Album Academicum Universitatis Tartuensis 1918–1944. – <http://www.ra.ee/apps/andmed/index.php/site/aaat> (29.01.2017).

Eesti Muusika Infokeskus. Estonian Music Information Centre. – emic.ee (01.02.2017).

ESTER. E-kataloog. – https://www.ester.ee/search-S1*est (01.02.2017).

KIVIKE. Eesti Kirjandusmuuseumi virtuaalne kelder. – <http://kivike.kirmus.ee> (01.02.2017).

Käsikirjalised allikad

Konverentsi „Teadusliku uurimismaterjali kogumistöö probleeme ENSV TA Ühiskonnateaduste Osakonna asutistes“ (28.–29. veebruaril) ettekannete käsikirjalised tekstid ja vastuvõetud otsuste protokollid. – EKM, F. 24, n. 1, s. 67.

Konverentsi „Teadusliku uurimismaterjali korraldamistöö probleeme ENSV TA Ühiskonnateaduste Osakonna asutistes“ (16.–17. oktoobril) ettekannete käsikirjalised tekstid ja vastuvõetud otsuste protokollid. – EKM, F. 24, n. 1, s. 68.

Niit, Ellen 1950. Päevik rahvaluulekogumise matkalt Tõstamaa vallas 10.–20.07.50. a. – EKM ERA, KKI 12, 337/78.

Niit, Heldur 1950. Päevik rahvaluule kogumise matkalt Tõstamaale 10.07.–20.07.50. a. – EKM ERA, EKRI 1, 103/31.

Päss, Elmar 1949. Ettekanne „Tänapäeva teemade kasutamisest eesti rahvalaulikute loomingus“ Moskvas folkloristide konverentsil 20.–30. oktoobril 1949. – EKM ERA, EFAM.

Raudsep, Loreida 1950. Päevik rahvaluule kogumisest Märjamaal 10.–20. VII 1950. a. välitöödelt. – EKM ERA, EKRI 1, 403/33.

Vabarn, Anne 1948. Moskva pidupäevaks. – EKM ERA, KKI 6, 388/97 (107).

Viidalepp, Richard 1951. Ettekanne Nõukogude Baltikumi folkloristide konverentsilt Riias 24.–29. märtsini 1951 – EKM ERA, EFAM.

Liina Saarlo – PhD, Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi teadur. Uurimissuunad: regilaulutraditsiooni lokaalsed eripärad ja tüpoloogiad, eesti folkloristika ajalugu.
E-post: [liina.saarlo\[at\]folklore.ee](mailto:liina.saarlo[at]folklore.ee)

***Regilaul* in the whirlpool. Estonian folkloristics during the political changes in the middle of the 20th century**

Liina Saarlo

Keywords: colonialism, stalinism, science policy, national sciences, folkloristics, runo songs

The purpose of the paper is to follow how Estonian folklorists adapted changing science policy in the 1940s and 1950s, and how an elite genre of the Estonian folklore – *regilaul* – was treated in the course of the Sovietization of Estonian humanities and cultural life.

There are several distinctive features of the Soviet colonization in the post-war Estonian folkloristics. First, an extensive reform of the organization of the academic institutions took place in annexed Estonia, following the example of organizational structures in Soviet Russia's Academy of Sciences.

The most specific feature of the Soviet colonialism was the extremely strong dependence of the peripheries on the colonial centre. Academic life in Estonia was guided by the resolutions of the Communist Party of the Soviet Union, which were observed and monitored closely by local authorities at the plenary meetings of the Estonian Communist Party and further discussed at the meetings of local academic institutions. These discussions were followed by waves of reassessments, (self) criticism and repressions. Folklorists from the Baltic republics were supervised and "assisted" by Russian folklorists in terms of the methods of the Soviet folkloristics at the union-wide conferences held in Moscow, the Soviet colonial centre. Direct models were taken over to reorganize folkloristic fieldwork and research in the spirit of the new ideology.

The third specific feature of the Soviet colonialism was the adaption of Soviet pidgin, colonial discourse, which proliferated especially during the last years of the Stalinist era, from 1948 to 1953. Research in any discipline was limited by the Marxist method; any deflection in it was considered renegade and therefore punishable. In Estonian folkloristics, however, the mastering of the Marxist method comprised largely of clever usage of the colonists' slogans and formulae, such as "bourgeois-nationalist", "formalism", "cosmopolitanism" versus "internationalism", "objectivism", and "anti-patriotic" etc. Oft-repeated labels carried no actual meaning; far from any rationale, they were rather formulaic weapons of fighting with enemies, tools of revaluing and (self) criticism. In the end of the 1950s, the use of most grievous lexis declined, but in general, the Soviet discourse was adapted.

The altering position of *regilaul* in the folkloristic writings and fieldwork is discussed in the paper. The last years of the Stalinism, the hierarchy of the folklore genres was turned upside down and classical folklore genres were marginalized because mainstream Soviet folkloristics were focused on contemporary "Soviet folklore" and amateur cultural activities. Estonian folklorists adapted the new reality expeditiously, implementing a sort of mimicry. Fieldwork was carried on in areas with vivid traditional culture, such as Setumaa and Kihnu Island, using the collection of Soviet folklore as pretext. Folklorists did not change their collecting methods and continued to collect traditional folklore genres. Examples of contemporary "folk creations" were documented randomly and unsystematically; all the more were these findings proudly brought before the public at the union-wide forums and in the local press. In these years, *curiosa* like eulogies to the Lenin and Stalin, collective farms and the Soviet Army in the form of *regilaul* were documented.

After the death of Stalin, Estonian folklorists returned to the classical folklore genres, though overemphasizing the motifs of “class struggle” and “heroism of the working crowds” in the old oral poetry.

Due to the existing stereotypes regarding favouring ethnic minorities and folk culture under the Soviet regime, the paper takes a closer look to the use of folklore or/and folk creations at both the amateur and professional level of cultural activities. Although Soviet propaganda hailed the blossoming of the folk cultural activities, not all branches of the folk culture were allowed to blossom. Certainly, “folk” and “national” cannot be seen as synonyms. The concept of folklore was blurred because of the parallel concept of folk creations, which included non-traditional cultural activities. Folklorists were forced to deal with amateur cultural activities. In the professional level, the slogan of “socialist content in national form” marked deterioration, simplification and impoverishment regarding means of artistic expression. Instead of folklore pieces, the national epic “Kalevipoeg” was used as an exemplary to the professional artistic creations. Because of sophisticated stylistic features and lyricist mood of *regilaul*, conflicting to the Soviet aesthetics, becoming inspired by the *regilaul* tradition was out of the question for artists of the Stalinist era. Enforced simplicity and conservatism caused innovation in literary and musical creations in 1960s, broadening the use of *regilaul* in professional culture.

Liina Saarlo – PhD, researcher at the Estonian Folklore Archives at the Estonian Literary Museum. Her research fields include local features and typologies of Estonian runo-song tradition, and history of Estonian folkloristics.

E-mail: liina.saarlo[at]folklore.ee